

Asya Anayasa Mahkemeleri ve Muadili Kurumlar Birliđi 7. Yaz Okulunda Yaptığı Açış Konuşması

Deđerli Misafirler,

Saygıdeğer Katılımcılar,

Sizleri en içten duygularımla, sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Bugün 7. Uluslararası Yaz Okulu'nun açılışını yapmak üzere toplanmış bulunmaktayız. Öncelikle belirtmek gerekir ki, 2013 yılında başlayan yaz okulu programı, Asya Anayasa Mahkemeleri ve Muadili Kurumlar Birliđi (AAMB) bünyesinde Türk Anayasa Mahkemesi tarafından her yıl düzenlenen bir etkinliktir.

2016 yılında Endonezya'da gerçekleştirilen 3. Genel Kurul toplantısında Birliđin Daimî Genel Sekreterliđinin kurulmasına, Sekreterliđin üç ana ayağından biri olan Eđitim ve İnsan Kaynaklarını Geliřtirme Merkezi'nin Türkiye'de faaliyete geçirilmesine karar verilmiştir. Bu çerçevede 7. Yaz Okulu da AAMB Daimî Sekreterliđinin faaliyetleri kapsamında, Mahkememiz bünyesinde kurulan bu Merkez tarafından düzenlenmektedir.

Birliđe üye ülke mahkemelerinin yanı sıra misafir mahkemeleri de davet ettiğimiz yaz okulu programı, anayasa yargısı alanında bilgi ve tecrübe paylaşımını ve kurumlar arası ilişkilerin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Çok daha genel çerçevede bu etkinlik, Birliđin demokrasi, hukukun üstünlüğu ve insan haklarının geliştirilmesi hedefine hizmet etmektedir.

Bu bağlamda, bu yıl yaz okulu için daha kapsamlı bir davet öngörölmüştür. Bugün aramızda temsilcileri bulunan kurumları tek tek zikretmek istiyorum: Azerbaycan Anayasa Mahkemesi, Bulgaristan Anayasa Mahkemesi, Endonezya Anayasa Mahkemesi, Filipinler Yüksek Mahkemesi, Filistin Anayasa Mahkemesi, Gürcistan Anayasa Mahkemesi, Hırvatistan Anayasa Mahkemesi, Kamerun Anayasa Konseyi, Karadađ Anayasa Mahkemesi, Kazakistan Anayasa Konseyi, Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi Anayasa Dairesi, Kore Anayasa Mahkemesi, Kosova Anayasa Mahkemesi, KKTC Yüksek Mahkemesi, Malezya Federal Mahkemesi, Mođolistan Anayasa Mahkemesi, Myanmar Birliđi Anayasa Mahkemesi, Özbekistan Anayasa Mahkemesi, Pakistan Yüksek Mahkemesi, Tayland Anayasa Mahkemesi, Ukrayna Anayasa Mahkemesi.

Son olarak ev sahipliği yapan Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi ile birlikte Yaz Okuluna toplam 22 ülkenin temsilcileri katılmaktadır. Bunun řu ana kadar gerçekleşen en geniş katılım olduğunu ifade etmek isterim.

Konu: Masumiyet Karinesi

Yaz okullarının konularını genellikle temel hak ve hürriyetler oluşturmaktadır. Nitekim şu ana kadar yaz okullarında eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, adil yargılanma hakkı, ifade özgürlüğü, özel hayata saygı, göç ve mülteci hukuku ile özgürlük ve güvenlik hakkı konuları ele alınmıştır. Bu yılki yaz okulunun konusunu ise masumiyet karinesi olarak belirledik. Program süresince, bir yandan Türk hukuk sisteminde bu ilkenin nasıl yorumlandığı ve uygulandığına dair değerlendirmeler yapılacak, diğer yandan da katılımcılar kendi ülkelerinde masumiyet karinesinin nasıl anlaşıldığını anlatacaklardır. Ayrıca konuya ilişkin uluslararası mevzuat ve uygulamalar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) hukukçusu tarafından katılımcılarla paylaşılacaktır.

Böylece yaz okulunda masumiyet karinesi tüm yönleriyle ele alınacak ve katılımcılar konuyla ilgili bilgi ve tecrübelerini etraflıca paylaşma imkânı bulacaktır. Yapılan sunumlar, daha önceki yaz okullarında olduğu gibi, kitaplaştırılarak hem katılımcıların hem de konuyla ilgilenenlerin istifadesine sunulacaktır.

Öğleden sonra başlayacak sunumlar vesilesiyle konu ayrıntılı olarak ele alınacak olmakla birlikte, giriş mahiyetinde bazı hususlara değinmek istiyorum.

Tartışılan her konuda olduğu öncelikle bir tanım sorusuyla başlamak gerekiyor. Nedir masumiyet karinesi? Masumiyet karinesi, en genel anlamda, bir suç isnadına muhatap olan kişinin suçluluğu mahkeme kararıyla sabit oluncaya kadar suçsuz kabul edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu ilke adil yargılanma hakkının usul güvenceleri arasında yer alır.

Aslında diğer temel haklar gibi, masumiyet karinesinin de uzun ve zorlu bir tarihi serüveni vardır. Birçok coğrafyada bir zamanlar suçluluk karinesi hakimdi. Arthur Schopenhauer, Avrupa'da 15. yüzyıla kadar suçlananın suçsuz olduğunu yeminli şahitlerle ispatlaması gerektiğini, bunları bulamadığında ya da suçlayan bulunanları kabul etmediğinde Tanrı'nın yargısının devreye girdiğini bunun da düello çağrısı olduğunu belirtir (A. Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, 2006, İş Bankası Yayınları, s.75).

İkinci Dünya Savaşından sonra masumiyet karinesi evrensel ve bölgesel insan hakları belgelerinde yerini almaya başlamıştır. 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin 11/2 maddesi ve 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/2 maddesi masumiyet karinesini adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak belirlemişlerdir.

Türkiye'de ise masumiyet karinesinin kökleri Osmanlı Devleti'nin son döneminde hazırlanan Mecelle'ye kadar gider. Mecelle'nin 8. maddesinde "Berâet-i zimmet asıldır" hükmü yer alır. Buna göre aslanan kişinin borçsuzluğudur. Bir kişi birinden alacağı olduğunu ileri sürüyorsa bunu ispat

etmekle yükümlüdür. Kısacası iddiacı iddiasını ispatla yükümlüdür. Medeni hukuk metni olan Mecelle'de yer alan bu ilke ceza hukukuna masumiyet ya da suçsuzluk karinesi olarak geçmiştir.

Yürürlükteki Anayasa'nın 'Suç ve cezalara ilişkin esaslar' kenar başlıklı 38. maddesinde "Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz" denmektedir. Madde gerekçesinde masumiyet karinesi şöyle açıklanmıştır: "Sanığın kesin mahkumiyet hükmüne kadar suçsuz sayılması demek, kendisinin, suçsuzluğunu ispat mükellefiyetinde olmadığı, "beyyine külfeti"nin iddiacıya ait bulunduğu demektir. Bu karine, iddiacının, suç iddiasını 'makul şüpheye yer bırakmayacak şekilde' ispat etmesiyle 'çürütülmüş' olacak ve bu halde de mahkeme mahkumiyet hükmünü verecek; aksi takdirde beraat kararı alacaktır."

Diğer yandan Anayasa koyucu masumiyet karinesini olağanüstü durumlarda dahi sınırlandırılmayacak mutlak bir ilke olarak kabul etmiştir. Buna göre savaş, seferberlik ve olağanüstü halde "suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz" (Anayasa, m. 15/2).

AYM Kararlarında Masumiyet Karinesi

AYM gerek norm denetiminde gerekse bireysel başvuruda masumiyet karinesinin yorumuna ve uygulanmasına ilişkin önemli kararlar vermiştir. Hiç kuşkusuz öğleden sonra başlayacak oturumlarda konunun uzmanı akademisyenler ve raportörlerimiz bu konuyu detaylı bir şekilde ele alacaklardır.

Burada masumiyet karinesi konusunda AYM kararlarında öne çıkan bazı hususlara çok genel hatlarıyla değinmek istiyorum.

İlk olarak, belirtmek gerekir ki, AYM 1961 Anayasasında masumiyet karinesi açıkça zikredilmediği halde bu dönemde verdiği bazı kararlarda masumiyet karinesini hukuk devletinin bir unsuru olarak yorumlamış ve ölçü norm olarak kullanmıştır. Örneğin Ankara Üniversitesinin açtığı bir iptal davası üzerine 1975 yılında verdiği kararda mülga 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun 70. maddesinin 2. fıkrasını üniversite özerkliği yanında masumiyet karinesine de aykırı bulmuştur. Bu hüküm öğrenim ve öğretim hürriyetinin tehlikeye düştüğü durumlarda üniversiteye el koyma yetkisi olan Bakanlar Kurulu'nun görevden uzaklaştırdığı öğretim elemanlarının el koyma kalktıktan sonra göreve başlamalarını suçsuz olduklarına dair kesin yargı kararının varlığı şartına bağlamaktaydı.

AYM'ye göre bu hüküm nedeniyle kişiler "Görevine tekrar başlayabilmek için, hakkındaki suçlamaların aksini ispat etmek durumunda kalacak, yıllarca yargı mercileri önünde çaba harcayacaktır. Ceza hukukunun temel kurallarından olan "Aslolan suçsuzluk" ilkesi yerine, bunun tamamen tersi olan "Aslolan suçluluk" gibi bir ilke değer kazanacak, ilgili, üstüne atılan suçları

işlemediğini kanıtlama zorunluğunda bırakılacaktır. 70. maddenin ikinci fıkrası, ... bu nedenle Anayasanın 120. maddesine olduğu kadar, demokratik hukuk devleti ilkesine de aykırıdır ve iptal edilmelidir” (AYM, E.1973/37, K. 1975/22, K.T.: 11, 12, 13, 14 ve 25/2/1975).

Anayasa Mahkemesi bu yılın başlarında verdiği bir norm denetimi kararında masumiyet ya da suçsuzluk karinesini bir “temel hak” olarak tanımlamıştır. Mahkemeye göre “Suçsuzluk karinesi, hakkında suç isnadı bulunan bir kişinin, adil bir yargılama sonunda suçlu olduğuna dair kesin hüküm tesis edilene kadar masum sayılmasını güvence altına alan temel bir haktır. Suçsuzluk karinesi uyarınca, bir kişinin suçlu olarak nitelendirilebilmesi ve hakkında ceza hukukunun alanına giren yaptırımların uygulanabilmesi, kesin hükümle mahkûm olmasına bağlıdır” (AYM, E. 2018/101, K. 2019/3, 13/2/2019).

Masumiyet karinesi gereğince hiç kimse suçluluğu mahkeme kararıyla sabit oluncaya kadar yargılama makamları ve kamu otoriteleri tarafından suçlu olarak nitelendirilemez ve suçlu muamelesine tabi tutulamaz (*Kürşat Eyo*, B.No: 2012/665, 13/6/2013 ; *Nihat Özdemir* B.No:2013/1997, 8/4/2015).

Masumiyet karinesi, ceza hukukuyla bağlantılı olarak, hukuk davalarında ve disiplin hukukunda da uygulama alanına sahiptir. Bilindiği üzere disiplin soruşturmaları, ceza soruşturmalarından bağımsız yürür. Bu nedenle ceza yargılamasında mahkûmiyetle sonuçlanmamış aynı olaylara dayanılarak bir kişinin disiplin suçundan cezalandırılması veya hakkında tazminata karar verilmesi masumiyet karinesini otomatik olarak ihlal etmez (*Mustafa Kıvrak*, B. No: 2013/3175, 20/2/2014, § 36).

Bu noktada mahkemelerin ve kamu otoritelerinin kullandıkları dil çok önemlidir. Hakkında kesinleşmiş bir mahkûmiyet kararı bulunmayan ya da delil yetersizliği veya başka bir nedenle beraat eden, hakkında düşme, erteleme veya hükmün açıklanmasının geri bırakılması (HAGB) kararı verilen kişiyi “suçlu” göstermeye yönelik bir dilin kullanılması masumiyet karinesini ihlal eder.

AYM yakın tarihli bir kararında aile mahkemesi tarafından verilen tedbir kararında geçen “şiddet uygulayan” ibaresi nedeniyle masumiyet karinesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Başvuruya konu olayda eski kız arkadaşına şiddet uyguladığı iddia edilen başvurucu aleyhine tedbir kararı verilmiştir. Tedbir kararında başvurucunun suçluluğuyla ilgili bir tespit yapılmamasına rağmen “şiddet uygulayan” ibarelerine yer verilmiştir. Bu arada başvurucu hakkındaki ceza soruşturması takipsizlikle sonuçlanmıştır. Anayasa Mahkemesi “şiddet uygulayan ibaresinin amaçsal kullanım sınırlarını aşacak tarzda kişinin suç konusunu doğurabilecek eylemleri işlediği izlenimini doğuran, sorunlu bir tabir olduğu”na, uygulamada bu ibare yerine “şiddet uyguladığı iddia edilen, şiddet

uygulama tehlikesi bulunduğu iddia edilen ya da aleyhine tedbir istenen gibi başka uygun tabirlerin kullanıldığı"nın da görüldüğünü belirterek ihlal kararı vermiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi Anayasa Mahkemesi de belli şartlar altında, ispat yükünün yer değiştirmesinin masumiyet karinesini ihlal etmeyeceğini belirtmiştir. Buna göre "Genel anlamda suçun kanıtlanması yükümlülüğü iddia edende kaldığı sürece, savunmasını oluşturmak için ispat yükünü sanığa devreden kurallar ile hukuki veya fiili varsayımların olduğu durumlarda ispat yükünün yer değiştirmesi, masumiyet karinesine aykırılık taşımaz." (AYM, E.2013/38, K.2014/58, 27/3/2014; Adem Hüseyinoğlu, B.No: 2014/3954, 15/2/2017). Hiç kuşkusuz bu durumda haklara yönelik sınırlamanın ağırlığı, savunma hakkının korunması ve karinenin aksinin ispatlanmasının mümkün olması gibi hususların da değerlendirilmesi gerekmektedir.

Son olarak belirtmek gerekir ki, masumiyet karinesi kamu otoritelerinin ceza adaleti kapsamında kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik açıklama yaparken haklarında henüz mahkûmiyet hükmü sabit olmamış kişileri suçlu olarak nitelendirmeye yönelik değerlendirmelerden kaçınmalarını gerektirmektedir.

Konuşmama son verirken, 7. Yaz Okulunun katılımcılarına bir kez daha hoşgeldiniz diyor, katılımlarından ve yapacakları katkılardan dolayı teşekkür ediyorum. Aynı şekilde programa sunumlarıyla katkı yapacak olan akademisyenlere ve hukukçulara da şimdiden teşekkür ediyorum.

Son olarak programın organizasyonunda emeği geçen tüm çalışma arkadaşlarıma teşekkür ediyorum, 7. Yaz Okulunun başarılı ve verimli geçmesini temenni ediyorum.

Hepinizi bir kez daha sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Zühtü ARSLAN
Anayasa Mahkemesi Başkanı